

MARCIN DZIEDZIC

Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu

Zakład Turystyki

ORCID: [0000-0002-1370-1936](https://orcid.org/0000-0002-1370-1936)**Zygmunt Wielowiejski, *Lexikon Görlitzer Fotografen*, Norderstedt: Books on Demand, 2021, ss. 164, ill.**

Zygmunt Wielowiejski – kolekcjoner i badacz dawnej fotografii – wydał w ostatnim czasie kolejną pozycję poświęconą dziejom śląskiej fotografii. We wcześniej opublikował m.in. prace dotyczące Nysy, Opola i Wrocławia¹. Recenzowana publikacja składa się ze wstępu (s. 7–9), biogramów fotografów działających w Görlitz (s. 12–151), indeksu nazwisk (s. 152–155), przypisów (s. 155–164) oraz bibliografii (s. 164). Książka została wydana w formacie zbliżonym do A-4, w twardej oprawie i zilustrowana reprodukcjami zdjęć fotografów z Görlitz, których większość pochodzi z kolekcji Autora. Niestety, wiele z nich jest zbyt małych i przez to słabo czytelnych. Opracowanie obejmuje okres od początków fotografii do 1949 r. Ta druga cezura nie została nigdzie wyjaśniona. Autor przyjął ją na pewno dlatego, że w 1949 r. ukazała się ostatnia księga adresowa Görlitz.

We wstępie przedstawiono początki fotografii (s. 7–8), a następnie krótko scharakteryzowano najważniejszych fotografów z miasta nad Nysą Łużycką i poświęconą im literaturę (s. 8–9). Zasadniczą część książki zajmują biogramy fotografów. Nie zawsze jest wśród nich zachowana kolejność alfabetyczna. W przypadku rodzin Autor zdecydował się ułożyć biogramy chronologicznie. Hasło poświęcone Moritzowi Ackermannowi wyprzedza zatem biogram jego syna Juliusa. Tak samo jest w przypadku fotograficznej rodziny Neuse.

---

¹ Zygmunt Wielowiejski, *Historia fotografii w Nysie w latach 1839–1939*, Opole 2018; *idem*, *Historia fotografii w Opolu w latach 1839–1860*, Opole 2019; *idem*, *Hermann Krone i inni. Wrocław na fotografii 1840–1900*, Wrocław 2014.

Każdy biogram składa się z nagłówka wymieniającego nazwisko oraz imiona fotografa, podstawowych informacji biograficznych, w tym dat jego urodzenia, ślubu i zgonu oraz opisu kariery zawodowej. Dane biograficzne są wymienione tłustym drukiem i opatrzone przypisem. Pochodzą głównie z ksiąg metrykalnych Görlitz, a niekiedy z literatury. Ten element biogramu nie zawsze występuje. Niejednokrotnie Autorowi nie udało się ich ustalić. Większość hasła to opis kariery zawodowej głównie na terenie Görlitz. Informacje pochodzą z prasy lokalnej, ksiąg adresowych i zachowanych fotografii. Warto wspomnieć, że w przypisach zwraca uwagę często powtarzający się błąd w podtytule jednej z gazet: zamiast *Niederschlesische Zeitung* jest *Niederschläsische Zeitung*. Powstał on zapewne przez analogię do niemieckiego przymiotnika *niedersächsische* pochodzącego od nazwy kraju związkowego Niemiec, na którego terenie mieszka Autor. Książkę zamyka bibliografia podzielona na część ogólną poświęconą historii fotografii (siedem pozycji) i część szczegółową na temat dziejów fotografii w Görlitz (sześć pozycji). W tym miejscu widać największe mankamenty pracy, którymi są skromna podstawa źródłowa i niepełne wykorzystanie istniejącej literatury.

Autor ograniczył się niemal wyłącznie do akt metrykalnych Görlitz. Można z nich korzystać z pomocą głównie rękopiśmiennych i czasem słabo czytelnych indeksów znajdujących się na stronie internetowej Ratsarchiv Görlitz, a następnie zamówić odpłatnie kopie interesujących dokumentów. W przypadku badań biograficznych pominięcia są niemożliwe do uniknięcia. Zastanawiające jest jednak, że często braki dat urodzenia, śmierci i informacji o rodzinie występują wśród fotografów, którzy krótko pracowali w Görlitz. Autor prawdopodobnie założył, że przenieśli się oni do innych miast i nie pozostawili po sobie śladów w aktach metrykalnych. Tymczasem w wielu wypadkach można odszukać o nich informacje biograficzne. W Görlitz zmarli Curt von Lobedank² i jego brat Hugo von Lobedank³. Śmierć żony skłoniła zapewne Heinricha Kindera do zamknięcia atelier niedługo po jego otwarciu⁴. Można także odnaleźć akty małżeństwa Roberta Aedtnera⁵, Ewalda Hoinkisa⁶ i Maxa Kuhnta⁷. Akt zgonu córki Hugona Vollenbrucha informuje, że wcześniej mieszkał on w Bad Oyenhausen (Nadrenia

---

² Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Sterbebuch 1898, nr 1183.

³ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Sterbebuch 1893, nr 1296.

⁴ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Sterbebuch 1889, nr 186.

⁵ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1895, nr 491.

⁶ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1921, nr 599.

⁷ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1891, nr 529.

Północna-Westfalia)⁸. Są także braki danych biograficznych wśród fotografów pracujących nieco dłużej, ale jest ich mniej. Zachowały się akty małżeństwa Curta Karstedta⁹, Ernsta Neuse¹⁰ i Herberta Heimanna¹¹. Ten ostatni potwierdza przypuszczenie Autora, że był on synem fotografa Richarda Heimanna. Dostępny jest także akt zgonu Hugona Schneidera¹². Niekiedy Autor ograniczył się do samej informacji o zawarciu przez fotografa związku małżeńskiego, nie podając zawartych w akcie wiadomości o dacie urodzenia, imionach rodziców (s. 55, 61–62, 78, 139). Trzeba też pamiętać, że w księgach urzędów stanu cywilnego przechowywanych w śląskich archiwach również znajdują się informacje o fotografach z miasta nad Nysą Łużycką.

Autor recenzowanej pracy wykorzystał zaledwie sześć pozycji literatury dotyczącej fotografów z Görlitz. W rzeczywistości prac tych jest oczywiście o wiele więcej. Ukazał się album z fotografiami Ewalda Hoinkisa poprzedzony obszernym wstępem zawierającym biografię twórcy¹³. Fotograf ma także swoje hasło w leksykonie artystów¹⁴. Rodzinie fotografów Renard z Kilonii poświęcono dwie książki, w których znajdują się informacje o Ottonie Renardzie, który krótko pracował w Görlitz¹⁵. Wiadomości o działalności w Zittau: Eduarda Deplanque'a, Reinholda Ernsta, H. Haerlinga, Roberta Halma, Paula Holzhäusera i Juliusa Schlegela znajdują się w pracy poświęconej historii fotografii w tym mieście¹⁶. Atelier Eduarda Deplanque'a, Ludwiga Habela, Friedricha Wilhelma Laua i Carla Sy w Budziszynie omawia artykuł Hagena Schulza¹⁷. Publikowane były biogramy Roberta Aedtnera¹⁸, Richarda

---

⁸ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Sterbebuch 1898, nr 1246.

⁹ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1933, nr 367.

¹⁰ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1919, nr 687.

¹¹ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1935, nr 291.

¹² Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Sterbebuch 1945, nr 6075.

¹³ Ute Eskildsen, *Ewald Hoinkis. Fotografien 1924–60*, Berlin 1988.

¹⁴ *Allgemeines Künstler Lexikon*, Bd. 74, Berlin–Boston 2012, s. 203.

¹⁵ Georg Laage, *Renard. Eine Familie der Daguerreotypisten und Photographen*, Burg (Fehmarn) 1967; Holger Behling, *Kieler Stadt- und Marinenbilder. 150 Jahre Foto-Atelier Renard*, Neumünster 1993.

¹⁶ Bernd Mälzer, *Die Atelierfotografie in der Stadt Zittau von den Anfängen bis in die Gegenwart 1853–2012*, Zittau–Görlitz 2012.

¹⁷ Hagen Schulz, *Das photographische Gewerbe in Bautzen von den Anfängen der Photographie bis 1945*, „Jahresschrift. Stadtmuseum Bautzen – Regionalmuseum der sächsischen Oberlausitz“, 6 (2000), s. 7–63.

¹⁸ Timm Starl, *Lexikon zur Fotografie in Österreich 1839 bis 1945*, Wien 2005, s. 14; Marcin Dziedzic, *Fotografowie z Karkonoszy i Gór Izerskich do 1945 r.*, Wrocław 2020, s. 16.

Kreisela¹⁹, Ottona Brandta²⁰ i Curta Karstedta²¹. O działalności Karla Köhna w Świdnicy i Nysie wspomina sam Autor recenzowanej pracy w swojej wcześniejszej publikacji²².

Szczegółowego omówienia wymaga rodzina fotografów Roberta i Margarete Lüttgensów (s. 89–90). Robert Lüttgens kupił atelier w Görlitz już w 1896 r., a nie rok później jak twierdzi Autor²³. Po 11 latach wyprowadził się do Wrocławia, a żona pozostała w Görlitz i pracowała jako fotografka. Prowadzi to do wniosku, że małżeństwo się rozpadło. Tego stwierdzenia zabrakło w haśle im poświęconym. Potwierdza to spostrzeżenie fakt, że w 1908 r. Robert Lüttgens zawarł powtórny związek małżeński²⁴. Lüttgensowie mieli syna Reinhardta urodzonego 22 III 1900 r. w Görlitz, który także był fotografem²⁵. Wielowiejski w ogóle o nim nie wspomina, chociaż jego biogram wraz z przedstawiającym go zdjęciem znajduje się w znanej mu monografii Christiana Henkego poświęconej Alfredowi Jäschkemu²⁶. Reinhardt Lüttgens wstąpił do NSDAP przed 1933 r. Po przejęciu władzy przez nazistów został starszym cechu fotografów w Görlitz. Trzeba w tym miejscu sprostować, że Reinhardt Lüttgens zmarł 4 VII 1946 r. w obozie w Jaworznie koło Katowic, a nie w 1956 r., jak twierdzi Henke²⁷. Warto także uzupełnić, że Margarete Lüttgens zmarła podczas ewakuacji Görlitz. Stało się to 11 V 1945 r. w Jabloncu nad Nisou, a jej były mąż zmarł 11 X 1947 r. w Berlinie²⁸. Wzmiankowana w księdze adresowej z 1949 r. fotografka Charlotte Lüttgens nie była – jak przypuszcza Autor – córką Roberta i Margarete Lüttgensów, ale ich synową.

Autor wykorzystał przede wszystkim prasę ukazującą się w Görlitz. Oprócz niej cytowane są gazety, m.in. z Wrocławia, Bolesławca, Koźla, Żagania, Strzegomia i Chojnowa. Zazwyczaj są to roczniki z pierwszych trzech dekad dziejów

¹⁹ Marcin Dziedzic, *Fotografowie z Karkonoszy i Gór Izerskich*, s. 146.

²⁰ *Idem*, *Fotografowie z powiatu ząbkowickiego do 1945 roku*, Ząbkowice Śląskie 2019, s. 20–21.

²¹ Marcin Dziedzic, Waldemar Zieliński, *Leksykon fotografów Ziemi Kłodzkiej 1839–1945*, Bystrzyca Kłodzka–Wrocław 2018, s. 51.

²² Wielowiejski, *Historia fotografii w Nysie*, s. 81, 109.

²³ „Niederschlesische Zeitung“, nr 198 z 23 VIII 1896.

²⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Stanu Cywilnego w Katowicach, Małżeństwa 1908, nr 53.

²⁵ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Geburtsbuch 1900, nr 574.

²⁶ Christian Henke, *Alfred Jäschke (1886–1953). Görlitzer Lichtbildner und Gerhart-Hauptmann-Fotograf*, Dresden 2019, s. 96–97.

²⁷ Akt zgonu dostępny w portalu ancestry.com.

²⁸ Akty zgonów dostępne w portalu ancestry.com.

fotografii. Oczywiście rozszerzenie kwereudy prasowej przyniosłoby nowe informacje o mistrzach obiektywu z miasta nad Nysą Łużycką, np. Heinrich Kinder po opuszczeniu Görlitz pracował w Złotoryi²⁹, a Helene Castell w Jaworze³⁰.

Z analizy treści recenzowanej pracy wynika, że obejmuje ona fotografów, którzy pojawiają się w ogłoszeniach prasowych jako fotografowie z Görlitz, występują w księgach miejscowego urzędu stanu cywilnego, w księgach adresowych i znane są ich fotografie wskazujące, że prowadzili atelier w mieście nad Nysą Łużycką. W tej sytuacji pominięcia muszą się zdarzyć. W leksykonie brakuje, m.in. Alfreda Silza³¹, Josefa Erbena³², Heinza Hamdorfa³³, Paula Arlta³⁴ i Benno Klossa³⁵. Zachowana fotografia wskazuje, że atelier w Görlitz prowadził fotograf Wilhelm Wolff z Jeleniej Góry.

Recenzowaną pracę, pomimo zgłoszonych uwag krytycznych, należy ocenić pozytywnie. Będzie ona stanowiła podstawowe kompendium wiedzy o fotografach działających w Görlitz i dlatego czytelnicy powinni zdawać sobie sprawę z jej mankamentów. Przyszłe badania na pewno pozwolą skorygować błędy i uzupełnić braki.

---

²⁹ „Goldberger Stadtblatt“ nr 47 z 24 IV 1890.

³⁰ „Jauersches Stadtblatt“ nr 51 z 1 III 1931.

³¹ „Niederschlesische Zeitung“, nr 133 z 10 VI 1894; Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1894, nr 264.

³² „Niederschlesische Zeitung“, nr 275 z 22 XI 1911; *Görlitzer Adreßbuch 1949/50*, Görlitz 1949, s. II 21.

³³ *Görlitzer Adreßbuch 1949/50*, Görlitz 1949, s. II 36.

³⁴ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1892, nr 208.

³⁵ Ratsarchiv Görlitz, Standesamt Görlitz, Heiratsbuch 1893, nr 222.

